

ВІДГУК

офіційного опонента доктора економічних наук, професора

Погріщука Бориса Васильовича

на дисертаційну роботу **Урби Світлани Іванівни** на тему:

**«Пріоритети та інструменти розвитку аграрного сектора в системі
забезпечення економічної безпеки України»,**

подану на здобуття наукового ступеня доктора економічних наук
за спеціальністю 08.00.03 – економіка та управління національним
господарством

Вивчення дисертаційної роботи, автореферату та наукових праць Урби Світлани Іванівни дозволило представити ґрунтовну характеристику основних результатів дисертаційного дослідження.

Актуальність теми дисертаційної роботи

Ефективний розвиток аграрного сектору є обов'язковою умовою збалансованості споживчого ринку та передумовою вирішення багатьох соціально-економічних проблем. Економічна безпека аграрного сектору є невід'ємною складовою формування економічної системи держави, відображає стан ефективності використання ресурсів та існуючих ринкових можливостей, що дозволяє запобігати внутрішнім і зовнішнім загрозам. Інституційні перетворення, що відбуваються у сфері економічної безпеки створюють основу ефективного функціонування економіки, здатні знизити соціальну напруженість, зберегти ресурсно-інтелектуальний і науково-технічний потенціал та сприяти структурній трансформації на макро- і мікрорівнях, виробити відповідні стимули, стратегію і тактику подальшого розвитку усіх галузей національного господарства. Нині постає потреба сформуванню цілісного концептуального бачення проблеми економічної безпеки та визначити особливості формування системи економічної безпеки в

аграрному секторі економіки. Сукупність невирішених проблем щодо розвитку аграрного сектора в системі забезпечення економічної безпеки України свідчить про необхідність обґрунтування теоретичних і методологічних засад та розробку науково-практичних рекомендацій щодо пріоритетів та інструментів розвитку аграрного сектора в системі забезпечення економічної безпеки України, на що і спрямоване дисертаційне дослідження Урби Світлани Іванівни, яке є надзвичайно актуальним.

Зв'язок дисертації з науковими програмами, планами, темами

Дисертаційна робота виконана відповідно до плану науково-дослідних робіт Львівського національного університету імені Івана Франка за темами: «Регулювання підприємницької діяльності в Україні в умовах посилення євроінтеграційних процесів» (номер державної реєстрації 0114U005091), у межах якої розроблено методологічні засади дослідження аграрного сектора в системі забезпечення економічної безпеки; «Економічна політика, розвиток конкурентоспроможного підприємництва та біржової діяльності в умовах глобальних викликів» (номер державної реєстрації 0118U000598), у межах якої проведено дослідження теоретико-методологічних основ та запропоновано стратегічні пріоритети розвитку аграрного сектора в контексті зміцнення економічної безпеки України; наукового журналу «Економіка і фінанси» за темою: «Розробка концепції забезпечення економічної безпеки в умовах глобалізації світової економіки» (номер державної реєстрації 0113U007516), у межах якої автором запропоновано рекомендації щодо інвестиційно-інноваційного забезпечення аграрного сектора в системі забезпечення економічної безпеки держави.

Ступінь обґрунтованості наукових положень, висновків і рекомендацій, їх достовірність

Наукові положення, висновки і рекомендації дисертаційної роботи є достатньо обґрунтованими, достовірними та впливають із результатів дослідження, базуються на застосуванні загальнонаукових методів пізнання

та спеціальних прийомів аналітичних досліджень, вивченні праць вітчизняних і зарубіжних вчених, законодавчих актів та нормативних матеріалів, наукових праць провідних вітчизняних і зарубіжних науковців, статистичних матеріалів Державної служби статистики України, офіційних публікацій міжнародних економічних організацій та інших офіційних джерел інформації.

В процесі дослідження автором використовувалася сукупність методів, а саме: історичний, логічний, наукової абстракції, індукції та дедукції, аналізу і синтезу – для узагальнення концептуальних основ та теоретичних засад розвитку аграрного сектора; компаративного аналізу – під час обґрунтування та узгодження наукових засад щодо тлумачення сутності концептуальних понять; структурного аналізу – з метою ідентифікації взаємозв'язків між структурно-функціональними компонентами аграрного сектора економіки та його економічної безпеки; систематизації, теоретичного узагальнення та агрегування – при типології та оцінюванні загроз функціонування аграрного сектора в забезпеченні економічної безпеки держави; економіко-математичні методи – в процесі здійснення структурно-функціонального аналізу аграрного сектора економіки в системі забезпечення економічної безпеки; системно-динамічного моделювання – для прогнозування розвитку аграрного сектора та системного дослідження процесів забезпечення економічної безпеки України; кластерного аналізу – з метою оцінювання регіональних особливостей розвитку рослинницької і тваринницької галузей України; нечіткої логіки – для проведення інтегрального оцінювання стану розвитку аграрного сектора та економічної безпеки України; системного підходу – при обґрунтуванні інструментів реалізації потенціалу розвитку аграрного сектора в системі забезпечення економічної безпеки України. Наукова обґрунтованість положень і результатів дослідження Урби С.І. також підтверджується апробацією на всеукраїнських та міжнародних науково-практичних конференціях. Дисертаційну роботу позитивно характеризує системність підходу, логічна

послідовність і аналіз причинно-наслідкових зв'язків, що дозволило авторові вирішити означені завдання дослідження.

Наукова новизна дисертаційного дослідження

У дисертації розкрито концептуальні основи формування системи забезпечення економічної безпеки держави (С.40-67); здійснено теоретичне узагальнення функціонування аграрного сектора в системі забезпечення економічної безпеки держави (С.67-88); визначено детермінанти впливу функціонування аграрного сектора на економічну безпеку (С.88-109); обґрунтовано роль і завдання державної аграрної політики в системі забезпечення економічної безпеки держави (С.109-127).

Обґрунтовано методологічні засади дослідження аграрного сектора у системі забезпечення економічної безпеки держави (С.131-154); проаналізовано методичні підходи та запропоновано методику оцінювання розвитку аграрного сектора з урахуванням окремих компонентів, розроблено типологію та охарактеризовано загрози дестабілізації функціонування аграрного сектора економічній безпеці держави (С.154-174); узагальнено зарубіжний досвід державної підтримки розвитку аграрного сектора в контексті забезпечення економічної безпеки держави (С.174-199). Автором здійснено структурно-функціональний аналіз сучасного стану, виявлено тенденції, галузеві та регіональні особливості розвитку аграрного сектора економіки України (С.202-224); визначено галузеві та регіональні особливості функціонування і розвитку аграрного сектора економіки (С.224-257); проведено аналіз ефективності державної аграрної політики в контексті забезпечення економічної безпеки держави (С.275-291).

У дисертації здійснено прогнозування розвитку та інтегральне оцінювання аграрного сектора економіки держави, встановлено еластичність зв'язків з економічною безпекою держави, проаналізовано ефективність державної аграрної політики в контексті забезпечення економічної безпеки України (С.295-314); проведено моделювання і прогнозування обсягів виробництва продукції у ключових галузях аграрного сектора, обґрунтовані

пріоритетні напрями формування та реалізації його потенціалу, а також засади інституційного забезпечення сталого розвитку аграрного сектора та зміцнення економічної безпеки України (С.314-348).

Запропоновано заходи з узгодження параметрів розвитку аграрного сектора та зміцнення продовольчої безпеки як складової економічної безпеки України (С.351-364); обґрунтовано ключові положення формування фінансового та інвестиційно-інноваційного забезпечення розвитку вітчизняного аграрного сектора в системі економічної безпеки держави (С.365-402); визначено інструменти реалізації експортного потенціалу аграрного сектора та зміцнення зовнішньоекономічної безпеки України в умовах євроінтеграційних процесів (С.402-417).

Основний науковий здобуток поданої на розгляд дисертаційної роботи полягає в розробці та удосконаленні теоретичних положень та науково-методичних підходів до дослідження питання розвитку аграрного сектора в системі забезпечення економічної безпеки України, а саме:

1. Розроблено концептуальну модель взаємоузгодження розвитку аграрного сектора економіки та системи забезпечення економічної безпеки держави, що передбачає ефективне використання аграрним сектором природно-ресурсного потенціалу держави та формування передумов для підтримки функціональних і галузево-структурних складових розвитку аграрного сектора системою економічної безпеки держави. Це дозволить підвищити економічну і соціальну ефективність аграрного сектора, зміцнити продовольчу безпеку, наростити експортний потенціал, забезпечити зовнішньоекономічну безпеку, стимулювати розвиток сільських територій та їх інфраструктури, сприяти своєчасному виявленню, запобіганню та нейтралізації загроз національним економічним інтересам.

2. Сформульовано теоретико-методологічні основи узгодження державної аграрної політики та забезпечення економічної безпеки держави за рахунок вироблення спільних та скоординованих між собою характеристик ключових елементів регулювання – типологічних засад і умов, об'єктів та

суб'єктів регулювання, цілей державної політики, принципів, механізмів й інструментів реалізації державної політики.

3. Запропоновано методичний підхід до аналізу взаємозв'язків між розвитком аграрного сектора і забезпеченням економічної безпеки держави, який ґрунтується на побудові системи індикаторів, згрупованих за напрямками: економічний та соціальний розвиток аграрного сектора, екологічна стійкість, продовольча безпека.

4. Удосконалено понятійно-категорійний апарат в сфері державного регулювання розвитку аграрного сектора економіки в частині концептуального розуміння поняття «аграрний сектор економіки», що, на відміну від існуючого тлумачення, визначає його сутність як сектора національної економіки із внутрішніми структурно-функціональними компонентами та галузевими підкомплексами (рослинництво, тваринництво, пов'язані галузі промисловості), функціонування яких закладає основи сталого розвитку економіки через посилення продовольчої безпеки, нарощування експортного потенціалу аграрної продукції й покращення соціально-економічного становища сільських територій.

5. Запропоновано та обґрунтовано науково-методичний підхід до оцінювання розвитку аграрного сектора в системі забезпечення економічної безпеки держави, що ґрунтується на комплексному аналізі з врахуванням галузевих та регіональних особливостей, кількісному вимірюванні рівня розвитку аграрного сектора в системі економічної безпеки, адаптації традиційних методик для визначення показників продовольчої і зовнішньоекономічної безпеки; запропонований підхід дає змогу, не застосовуючи суб'єктивних експертних опитувань, агрегувати показники розвитку аграрного сектора та його складових, ідентифікувати структурні недоліки державної аграрної політики і забезпечення економічної безпеки та сформулювати інформаційно-аналітичне підґрунтя для її вдосконалення.

6. Розроблено науково-практичні рекомендації щодо підвищення ефективності інвестиційно-інноваційного забезпечення аграрного сектора в

системі зміцнення економічної безпеки держави, які побудовані на засадах методичного підходу до формування організаційно-економічного інструментарію, що системно поєднує результати SWOT-аналізу поточного стану інвестиційно-інноваційного забезпечення аграрного сектора з визначенням стратегічних пріоритетів розвитку за галузями рослинництва, тваринництва та переробної промисловості, обґрунтуванням тактичних і оперативних цілей з їх реалізації; це уможливорює агрегування організаційно-економічного інструментарію покращення інвестиційно-інноваційного забезпечення розвитку аграрного сектора економіки в контексті забезпечення економічної безпеки держави.

7. Удосконалено концептуально-прикладні підходи визначення потенціалу державної політики щодо фінансового забезпечення розвитку аграрного сектора в системі економічної безпеки держави в частині пропозицій інтегрованого (на відміну від розрізненого) залучення джерел фінансових ресурсів, зокрема власних коштів суб'єктів господарювання, функціонально-прирівнених ресурсів, засобів публічно-приватних партнерств, коштів бюджетно-грантової фінансової підтримки з метою акумулювання достатніх їх обсягів.

8. Запропоновано інструментарій формування державної політики реалізації експортного потенціалу аграрного сектора економіки в системі зовнішньоекономічної безпеки України за функціонально-цільовими напрямками: інституційно-регуляторним, організаційно-економічним, виробничо-технологічним, інформаційно-комунікаційним та у відповідності з базовими положеннями забезпечення зовнішньоекономічної безпеки держави. Це дозволить сформувати основу захисту національних інтересів у сфері зовнішньоекономічної діяльності.

9. Здійснено класифікацію чинників розвитку аграрного сектора національної економіки, які ідентифіковано на макро-, мезо- та мікрорівні та поділено на економічні, соціальні й інституційно-організаційні групи факторів впливу; це дало змогу визначити вплив детермінантів розвитку

аграрного сектора на структурні компоненти системи економічної безпеки держави.

10. Розвинуто науковий підхід до типології загроз дестабілізації функціонування аграрного сектора в системі забезпечення економічної безпеки держави, який доповнює традиційні загрози загрозами, об'єднаними в групи за структурно-функціональним змістом, впливом на розвиток економічних процесів, недосконалістю інституційно-правового забезпечення, неефективним використанням природно-ресурсного потенціалу, напрямами структурно-галузевих дисбалансів, структурними характеристиками забезпечення населення продовольством, руйнацією матеріально-технічного забезпечення, низьким рівнем розвитку сільських територій.

11. Обґрунтовано інструментарій моделювання і прогнозування розвитку рослинництва і тваринництва, що дозволило передбачити тенденції вітчизняного виробництва основних видів аграрної продукції та сформувані пріоритетні напрями розвитку аграрного сектора в системі забезпечення економічної безпеки держави.

12. Розроблено методичні підходи щодо застосування кластерного аналізу при групуванні регіонів за основними показниками виробництва продукції рослинництва та тваринництва, що дало змогу обґрунтувати заходи державної аграрної політики з урахуванням регіональних особливостей розвитку галузей аграрного сектора економіки.

13. Розвинуто теоретико-методичні підходи до формування інституційного забезпечення розвитку аграрного сектора національної економіки, які ґрунтуються на концепції сталого розвитку та доповнені інструментами державної політики з формування інституційно-правового й інституційно-організаційного забезпечення за напрямами економічного, соціального та екологічного розвитку. Це дало можливість обґрунтувати заходи державного регулювання, орієнтовані на становлення цілісної системи інституційного забезпечення сталого розвитку аграрного сектора в системі економічної безпеки держави.

14. Запропоновано науково-методичний підхід до зміцнення продовольчої безпеки держави, що, на відміну від існуючих, ґрунтується на розробленій матриці узгодження параметрів розвитку аграрного сектора національної економіки та посилення продовольчої безпеки – економічного і соціально-екологічного аспектів (з однієї сторони), а також виробничих чинників і умов функціонування й розвитку галузей аграрного сектора та ринку аграрної продукції (з іншої). Це дало змогу визначити функціональні блоки забезпечення продовольчої безпеки держави: покращення фізичної доступності продовольства, підвищення економічної доступності продуктів харчування, гарантування якості та безпеки аграрної продукції.

Достовірність положень і висновків, сформульованих у дисертації, підкріплюється посиланнями на відповідні інформаційні джерела – наукові видання, законодавчі та нормативно-правові акти, офіційні дані, а елементи наукової новизни і результати дослідження, винесені на захист, підтверджують відповідність висновків і результатів дисертації вимогам МОН України щодо вагомості їхньої новизни та достовірності.

**Практична значимість дослідження для науки і практики,
впровадження наукових результатів, напрями їх подальшого
використання**

Наукові положення та рекомендації, отримані в результаті дослідження у вигляді практичних пропозицій і методичних рекомендацій можуть бути використані органами державного управління на макро- та галузевому рівні з метою визначення пріоритетів та розробки інструментів розвитку аграрного сектора в системі забезпечення економічної безпеки України.

Основні положення та пропозиції дослідження пройшли апробацію та впроваджені у діяльності: Міністерства аграрної політики та продовольства України в частині пропозицій щодо підготовки рекомендацій до проекту Закону України «Про основні засади державної аграрної політики та державної політики сільського розвитку», які стосуються обґрунтування

інструментів формування інвестиційно-інноваційного забезпечення аграрного сектора, зміцнення продовольчої безпеки держави; ВГО «Національна асоціація сільськогосподарських дорадчих служб України» – при підготовці нормативно-правової бази та наданні інформаційно-консультаційних послуг суб'єктам аграрного сектора економіки; Департаменту агропромислового розвитку Львівської обласної державної адміністрації – під час розробки «Стратегії розвитку Львівської області на період до 2027 року», які стосуються заходів протидії дестабілізуючому впливу загроз функціонування аграрного сектора, прогнозуванні його розвитку; Львівської Аграрної палати – при формуванні рекомендацій стосовно формування інституційного забезпечення сталого розвитку аграрного сектора та удосконалення його інвестиційно-інноваційного забезпечення в системі економічної безпеки держави; Львівської міської ради – при обґрунтуванні пропозицій щодо вдосконалення галузево-функціональної структури аграрного сектора економіки, прогнозування регіональних особливостей виробництва та збуту аграрної продукції Територіального управління Рахункової палати по Львівській, Волинській, Рівненській та Тернопільській областях у частині запропонованих рекомендацій щодо застосування бюджетних інструментів фінансового забезпечення розвитку аграрного сектора економіки в умовах євроінтеграції; ФГ «Збіч» щодо використання економіко-математичних моделей для прогнозування обсягів сільськогосподарської продукції з метою залучення додаткових фінансових ресурсів, виявлення потенційних ризиків і загроз, планування превентивних заходів з підвищення економічної ефективності функціонування фермерського господарства.

Науково-методичні положення дисертаційної роботи впроваджено у навчальний процес Львівського національного університету імені Івана Франка під час викладання дисциплін «Управління бізнес-процесами», «Планування та контроль у підприємницькій діяльності», «Реструктуризація бізнес-структур», «Фінансова безпека суб'єктів господарювання».

Повнота викладу наукових положень, висновків та рекомендацій в опублікованих працях

За темою дисертаційної роботи Урби С.І. опубліковано 52 наукових праці загальним обсягом 121,65 д.а. (55,37 д.а. належать особисто автору), з них: 1 одноосібна монографія, розділи у 3 колективних монографіях; 21 стаття у наукових фахових виданнях України (з них 12 – у міжнародних наукометричних базах), 2 статті у закордонних періодичних наукових виданнях, 4 статті в інших періодичних наукових виданнях, що індексується в міжнародних наукометричних базах, 21 публікація апробаційного характеру.

Автореферат відповідає змісту дисертації, в публікаціях досить повно викладені і відображені основні положення і результати дослідження. Отже, елементи наукової новизни та основні положення дисертації з достатньою повнотою відображені у представлених наукових публікаціях. Вимоги МОН України щодо мінімальної кількості наукових публікацій, що відображають основні результати дисертації, дотримано. Апробація на наукових конференціях є достатньою.

Крім того, до позитивних моментів дисертації слід віднести велику кількість опрацьованого в процесі роботи матеріалу. Зміст дисертації вказує на глибоке вивчення автором різноманітних джерел, пов'язаних з проблемою формування пріоритетів та інструментів розвитку аграрного сектора в системі забезпечення економічної безпеки України.

Оцінка мови і стилю дисертації, відповідність дисертації визначеній спеціальності та вимогам МОН України

Дисертація є самостійно виконаною кваліфікаційною науковою працею. Усі результати дослідження, що містяться в дисертації та виносяться на захист, отримані і сформульовані автором особисто. Робота написана діловою українською мовою, без істотних лексичних і граматичних помилок.

Матеріал подано у логічній послідовності, що забезпечує доступність його сприйняття.

Дисертація складається з вступу, п'яти розділів, висновків, списку використаних джерел та додатків. Загальний обсяг дисертації становить 553 сторінки, основний зміст роботи викладено на 400 сторінках. Дисертація містить 57 таблиць, 61 рисунок та 21 додаток. Список використаних джерел налічує 385 найменувань.

Текст дисертації оформлений згідно ДСТУ 3008:2015 «Інформація та документація. Звіти у сфері науки і техніки. Структура та правила оформлювання», за структурою відповідає вимогам МОН України від 12.01.2017 р. Список використаних джерел оформлений згідно з вимогами ДСТУ 8302:2015 «Інформація та документація. Бібліографічне посилання. Загальні положення та правила складання».

За своїм фахом спрямуванням дисертація відповідає переліку напрямів дослідження спеціальності 08.00.03 – економіка та управління національним господарством. Автореферат повністю відображає основні положення, висновки і рекомендації дослідження та є ідентичним з результатами дисертаційної роботи.

Дискусійні положення та зауваження до дисертаційної роботи

Дисертаційне дослідження виконано на достатньо високому рівні, але в той же час є зауваження і дискусійні положення, які можуть бути публічно обговорені під час офіційного захисту:

1. У п.1.1. дисертаційного дослідження ретроспективні аспекти економічної безпеки (С. 40-45) доцільно було б представити у вигляді таблиці, також уточнення потребує розвинута ідея щодо ресурсно-функціональної основи формалізації системи забезпечення економічної безпеки держави (С.63).

2. Досить слушно автор вказує на с. 90, що «...під детермінантами розуміємо сукупність чинників, які є рушійною силою, зумовлюють розвиток

процесів, ... формують механізми запобігання внутрішнім і зовнішнім загрозам». Проте не диференційовано їх структурований вплив за сферами.

3. У таблиці 1.2 «Класифікація чинників впливу на розвиток аграрного сектору» доцільно було б розмежувати інституційні та організаційні чинники, оскільки вони не можуть розглядатись узагальнено та відрізняються залежно від ієрархічного рівня, зважаючи на їх сутнісно-змістову характеристику та рівень практичного впливу на діяльність аграрних товаровиробників.

4. Здійснюючи групування загроз продовольчій безпеці держави, автору варто було б їх розмежувати на внутрішні та зовнішні (рис. 2.3 - Групування загроз продовольчій безпеці держави).

5. Розглядаючи зарубіжний досвід державної підтримки розвитку аграрного сектора в контексті економічної безпеки держави, доцільно було б звернути увагу на діяльність сусідніх держав та виділити ключові напрями залучення їхнього досвіду, зокрема у забезпеченні економічної безпеки в інноваційній сфері.

6. При здійсненні прогнозування розвитку аграрного сектора економіки держави (п. 4.1 дисертаційної роботи) слід було б урахувати фактор ризику аграрного виробництва та застосувати його як складову запропонованої авторегресійної моделі.

7. У дисертації досить детально розглядаються проблеми узгодження параметрів розвитку аграрного сектора економіки та зміцнення продовольчої безпеки держави (п.5.1), зокрема акцентується увага на структурно-функціональних параметрах розвитку аграрного сектора економіки в контексті реалізації прикладних засад державної політики забезпечення продовольчої безпеки та інше. Проте, на нашу думку, слід було б більше приділити уваги питанню безпеки виробничо-господарських бізнес-процесів в аграрному секторі економіки.

Разом з тим, наявність вказаних нами дискусійних положень та зауважень не впливає на загальну позитивну оцінку роботи.

Загальний висновок

Отримані в процесі дослідження наукові результати характеризуються новизною та мають практичну цінність. У результаті виконаної роботи отримало нове вирішення науково-прикладне завдання щодо обґрунтування пріоритетів та інструментів розвитку аграрного сектора в системі забезпечення економічної безпеки України.

Враховуючи зазначене, вважаємо, що за структурою, змістом, обсягом, науковою новизною та оформленням дисертаційна робота «Пріоритети та інструменти розвитку аграрного сектора в системі забезпечення економічної безпеки України» відповідає вимогам пунктів 9, 10, 12, 13 та 14 «Порядку присудження наукових ступенів», затвердженого Постановою Кабінету Міністрів України від 24 липня 2013 р. № 567 (зі змінами), а її автор – Урба Світлана Іванівна – заслуговує на присудження наукового ступеня доктора економічних наук за спеціальністю 08.00.03 – економіка та управління національним господарством.

Офіційний опонент,
доктор економічних наук, професор,
заслужений працівник освіти України,
директор Вінницького навчально-наукового
інституту економіки
Тернопільського національного
економічного університету

Б.В. Погрішук

Підпис: Б.В. Погрішук

Завіряю:

Зав. загальним відділом